

Лариса Ткаченко

(Переяслав-Хмельницький)

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ У
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ПРИКЛАДІ
ВІРШОВАНОЇ ТВОРЧОСТІ МАРІЙКИ ПІДГІРЯНКИ**

У статті схарактеризовано особливості формування духовних цінностей у дітей молодшого шкільного віку на прикладі віршиків Марійки Підгірянки.

Ключові слова: *духовні цінності, молодші школярі, виховні мотиви, патріотизм.*

Прагнення митців слова початку ХХ століття виховати українську дитину в національному та християнському дусі зреалізоване у віршованих творах високої духовності, які нерідко можна вважати не тільки художніми, а й педагогічними.

Марійка Підгірянка – дитяча письменниця, яка у своїх творах не тільки навчає, а й виховує, передає національну звичаєвість.

Про видатну дитячу поетку Марійку Підгірянку сказали своє вагоме слово як дослідники-літературознавці, так і педагоги, оскільки М.Ленерт-Домбровська поєднувала в собі хист поетки з фахом учительки: В.Щурат, Б.Якутський, Т.Мигаль, С.Шаховський, В.Микитась, В.Слезинський, В.Лучук, О.Кухар, В.Левицький, М.Рильський, Л.Станюкович, М.Стельмахович, О.Нахлік та інші дослідники творчості й педагогічних ідей української культурної діячки.

Метою статті є визначити особливості формування духовних цінностей у дітей молодшого шкільного віку на прикладі віршованої творчості Марійки Підгірянки.

Марійка Підгірянка – мудра вчителька і талановита поетка, яка змогла надати своїй творчості педагогічного спрямування, не вдаючись до менторського тону, дидактизму в інтонаціях, сухої інформативності у розкритті тем, що мають навчальний і виховний характер. Пізнавальне, виховне і естетичне у її текстах мають спільне підґрунтя – духовні цінності українства та вікові особливості дітей дошкільного й молодшого шкільного віку.

Патріотизм, віра в Бога, людяність, знання про природу батьківщини та любов до неї, працьовитість, допитливість, дотепність та інші цінності української людини стали мотивами поезії Марійки Підгірянки для малого читача.

Поетка мала, за свідченнями сучасників, прекрасні риси особистості і поведінки, ці риси допомагають зрозуміти її творчість, зокрема виховну спрямованість дитячої поезії авторки, характери малих героїв, які певною мірою є відображенням її життєвих принципів. «[...] поетка має в своїй вдачі побіч лагідної м'якості і скромності велике почуття власної гідності, яке приневолює людей поставити її високо понад рівень пересічності. При цьому вона надзвичайно добра, справедлива й працелюбна [1, с. 55–56]». В основі високого духу письменниці лежать християнські цінності, які вона прагнула передати своїм читачам.

Авторка використовувала жанр молитви, вміщувала релігійну лірику на початку своїх збірок, виховувала побожність у думках і вчинках, а також надію на Божу поміч у добрих справах. Для себе головною доброю справою вона вважала творчість, потрібну Україні, її людям. У поезії «Молитва» поетка згадує свої втрати – спокій, «згорджену долю», знівечені надії – і просить не милосердя до себе, а нових сил для долання труднощів, для творчості: влити в «груди пісню». Хай це буде «пісня побідна», – бажає

вірна християнка, готова пожертвувати своїм життям заради Нені, саме так, з великої літери, Марійка Підгірянка пише це слово у цьому контексті, надаючи йому значення Україна. Авторка усвідомлює, що пісня побідна – це, можливо, «пісня послідна», проте «най се буде», бо в її ієрархії цінностей власний добробут, та й саме життя не посідають першого місця. У цьому духовна основа віршів Марійки Підгірянки – є щось, вище за мене, те, заради чого варто жити і боротися, варто йти на самопожертву. Таке глибоке засвоєння біблійної мудрості перебуває в основі всієї творчості авторки, зокрема її поетичних творів для дітей.

«Збірничок віршиків для дітей», виданий 1926 року в Ужгороді, відкриває «Молитва дітей», у якій Марійка Підгірянка посилає до Бога не власні просьби, а благання дітей, вона проникає в дитячу душу, її пориви і сподівання. Проте авторка не просто вживається в дитячу душу, а й допомагає малому читачеві її наповнити чистими думками і прагненнями. Діти, які є ліричним героєм молитви, просять Бога зберегти дім, батька і неньку, дати здоров'я й сил для зростання. Уникнути егоїзму, побороти його паростки – значить піклуватися про інших, любити інших. Діти просять Бога допомогти їм вірно любити свій край і нести поміч родині. Україна і родина утверджуються змалечку святими цінностями для людини. Віра в Бога для Марійки Підгірянки – джерело духовних сил, орієнтир в різноманітті цінностей людського життя, можливість для уявного спілкування з могутньою і доброю постаттю.

Поетка талановито використовує інфантилізми, надаючи молитві правдивої дитинності у звучанні, щирі простоту інтонації: «Сохрани дім наш тихенький, // Батька й неньку й усіх [4, с. 5]». Текст «Молитви дітей» короткий, авторка сподівалася на те, що малі читачі завчуть його напам'ять і проголошуватимуть біля ікони, розуміючи кожне слово, прийнявши його як своє, власне.

В українській педагогіці релігійна складова була традиційно значною. Дослідниця моральнісного підґрунтя галицької педагогіки М.Фляк зазначає:

«Єднання з високими ідеалами забезпечувалося шляхом застосування таких сильних виховних засобів, як молитва, сповідь, причастя, Богослужіння, що гартували дух, волю, розум людини. Спілкування з Богом через мистецтво, народні традиції, культуру є надійною силою утвердження духовності [7, с. 72]».

Релігійна лірика Марійки Підгірянки складається також з віршів до релігійних свят. Наприклад, поезії «Святий Миколай» і «На св. вечір» мають підготувати дитину до зустрічі цих свят, дотримання звичаю під час їх проведення, допомогти досягнути духовну суть ритуальних дій.

Твори розташовані у збірці відповідно до послідовності настання свят: спочатку дитина має прочитати про святого Миколая, потім про святий вечір. «Святий Миколай» написано у формі пісні, повтори роблять текст легким для запам'ятовування, дитячого святкового виконання. Зміст також враховує вікові особливості малюків. Все це готує читача до чудес незвичної ночі – тиха і водночас «весела нічка тая». Потім текст розгортається як оповідний, містичний, ідеться про прихід святого Миколая, його дари, – сучасній дитині буде цікаво знати, які солодощі любили малюки минулого століття: «Яблучка й оріхи, // Колачиків два міхи, // Коні медяникові // Та овечки цукрові [4, с. 30]». Зацікавивши свого читача чарівною ніччю, постаттю веселого святого, переліком ласощів, поетка вплітає у розповідь виховний елемент, театралізуючи педагогічну настанову за народними ритуальними законами цього релігійного свята: два ангели урочисто дістають «спис», у якому названо, «котрі діточки чесні», читають його, святий Миколай обдаровує малих достойників. Святкові вірші для дітей вдало сполучають риси духовного піднесення, самовиховання, відчуття чарівності, набожність, святкові веселощі, театральне дійство, активну участь кожного у ньому.

Різдвяний вірш «На святий вечір» побудовано інакше – за принципом родинної історії, і версифікаційно текст інший – складений коломийковим розміром, хоча рядочок й розбито на два, щоб легше сприймався зміст, поділений для дітей на короткі змістові відрізки.

Створено атмосферу родинного затишку, звичаєвості, тепла і любові. Маленький простір хати розширено чарівним сполученням саме в різдвяну ніч з простором небес. Цінність релігійного виховання, за художньою версією Марійки Підгірянки, у долученні дитини до небес, Бога, значить до високих моральних вартостей, благості. Поетка пише про це просто і впізнавано, відтворюючи картинку побутування родини, де мала донечка Ганя «Вже від раня //В небо поглядає, // Коли зійде перша зірка? // Матусі питає [4, с. 31]». Взаємозв'язок земного і небесного світів триває впродовж усієї розповіді, події у просторі хати чергуються з подіями в іншому світі, залежать від них.

Поетка вчить малого читача звичаю, показуючи ритуальні ролі батька, матері, старших та менших дітей. Простір щодення перетворюється на святковий, обрядовий – ритуальним дідухом, накриванням столу, сінцем на долівці тощо. Завершується твір відповіддю дитини в діалозі зі святими, вона має подякувати Божій Матері і Божій Дитині за свято. Виховання вдячності як шляхетного почуття, що звернене до Бога і до батьків, – один з педагогічних концептів творчості поетки-вчительки.

Патріотичний мотив у поезії Марійки Підгірянки для дітей має свої особливості, пов'язані, по-перше, з малим віком читачів-адресатів, по-друге, з регіональними особливостями їхньої малої батьківщини. Хоча друге, карпатський колорит, не завжди присутні, певно, тому, що поетка прагнула об'єднати любов'ю до вітчизни всіх маленьких українців, незалежно від регіону. Цілком слушно у статті Т. Мигаль підкреслено всеукраїнське значення дитячої поезії Марійки Підгірянки: «Поетеса вміла знайти яскраві слова, щоб розповісти малечі про красу прозорих річок, засніжених перевалів, про легенди сивої давнини, що пов'язують в єдине ціле схід і захід України [2, с. 4]». Так, у віршику «Чотири сторони світу» йдеться просто про «рідну сторононьку», до якої завжди після будь-яких мандрів повертається суб'єкт цієї дитячої мініатюри. Цей жанр можна назвати віршик, саме це слово авторка винесла в заголовок однієї зі збірок. Два катрени, написані

тристопним ямбом, з численними повторами слів, простим синтаксисом, рідкими тропами, Марійка Підгірянка, як видно, вважала найкращою поетичною формою для дитячого сприймання. Улюбленим був і принцип поєднання цікавого навчання з виховною спрямованістю, переважати в тексті може як перше, пізнавальна інформація, так і друге, духовні цінності. У згаданому віршику авторка розпочинає і завершує текст патріотичною думкою про вірність рідній землі, душевну потребу повернення до неї, проте навчання того, що сторін у світу саме чотири, а не інше число, нагадування, як вони називаються, також присутні, що надає можливість виховувати і навчати дитину весело, легко, розвиваючи не тільки думку, а й естетичне почуття любові до поетичного слова.

Висловлено високі думки, названо святині, що мають бути в кожній душі змалечку, це зроблено просто і предметно. Любов як євангельський принцип світосприймання Марійка Підгірянка своїм словом переносить у серце читача. Так, поезія «Що я люблю» написана у формі довірливої розповіді дитини про те, що їй дороге й любе. Дитячий голос суб'єктного «Я» вгадується вже з перших слів: «Люблю матусю, батька люблю [5, с. 71]», родина – найбільша цінність в існуванні дитини, найдорожчий для неї простір теж названо – «люблю хатину рідну свою». Талановитий педагог розуміє вікові особливості школярика, його психіку, знає потреби маленької особистості. Глибока повага до маленької людини, світу її «Я» виявляються у шанобливому ставленні до порухів душі ліричного героя поезії.

Люблю в криничці блакитну глиб.

І лан, що родить для мене хліб,

Садок, з якого грушки несу,

Горбок, де білі вівці пасу [5, с. 71].

Марійка Підгірянка цінувала любов-відповідь дитини до батьків, вважала її найбільшим щастям людини. У похилому віці (1958 р.) поетка звертається у віршах до свого найменшого сина, що жив на еміграції. Щемливі рядки мають виразно діалогічний характер:

*Веселий прийшов мені рочок,
Мов щастя весняний прибій –
Озвався з-за моря Синочок
Найменший, укоханий мій [3, арк. 3].*

Твір зворушує материнською вдячністю: мати береже як найдорожчий спогад те, як Синочок (авторка пише це слово з великої літери) жалів її, «Голівку слабу, посивілу // До юних пригортав грудей». Юний читач винесе з цієї поезії ніжність до матері, прагнення піклуватися про неї. Твори Марійки Підгірянки розкривають не тільки внутрішній світ дитини, а й дитині – внутрішній світ дорослої, рідної людини.

Теплота стосунків у родині емоційно забарвлює світ людей у поезії Марійки Підгірянки. Авторка вчить малого читача цінувати це тепло і додавати в нього свій внесок. Героїня віршика «Мала кравчиня» вишиває сорочечку меншим – братикові, «аби одігнув до школи», і сестричці, щоб була гарненька, як чічка. У віршикові «Мій дідусь», написаному від імені малого хлопчика і зверненого до дідуся, текст починається розповіддю про дідову любов до онука, а завершується вираженням щирої любові хлопчика: «Дідусь любий, милий, // Як голубчик сивий, // З ним – багато втіхи! [5, с. 111]». Слово *коло* щодо сім'ї набуває у поезії Марійки Підгірянки композиційного значення, що має філософічний відтінок.

Піднесення родини як непроминальної цінності в житті людини будь-якого віку – традиційно важливий виховний концепт української дитячої поезії. Західноукраїнська літераторка-вчителька Уляна Кравченко, наприклад, втілила його у художню форму паралелізму:

*У кубельці у рідненькім
Тепленько пташині:
При батеньку і при неньці
Весело дитині [6, с. 352].*

Марійка Підгірянка переконує читача в тому, що світ добрий і радий йому, вселити оптимізм у душу людини – важливе виховне завдання, яке

художньо розв'язує поетка-гуманістка. Розуміючи складність і часом жорстокість долі, авторка переконана, що саме дитинство має закласти основи для їх долання, ці основи містять віру в перевагу добра. Своїми віршиками авторка формує налаштованість дитини на добро, уміння бачити красу в навколишньому світі і людських душах.

Поемка вміла дивитися на світ очима дитини, додамо – доброї, уважної, допитливої дитини. Вона хотіла, щоб кожний її читач розвивав у собі ці якості, зростав не тільки фізично, а й інтелектуально, духовно, вибудовував морально-етичну систему цінностей. Патріотизм у її віршах переплітається з іншими якостями характеру, батьківщина стоїть поряд з іншими вартостями духу.

Література

1. Домбровський А. Спомини про М. Підгірянку. Переписаний його донькою. Щоденник // Особистий сімейний архів дочки Марії Домбровської. – 72 с.
2. Мигаль Т. У гостях у М. Підгірянки / Т. Мигаль // Літературна газета. – 8 вересня. – 1959. – С. 4.
3. Підгірянка М. Вірші, 1940–1950-і рр. – Ф. 175. – Од. зб. № 4. – 30 арк.
4. Підгірянка М. Збірничок віршиків для дітей / М. Підгірянка. – Ужгород: Пчілка, 1926. – 31 с.
5. Підгірянка М. Учись, маленький! Вірші, казки, п'єса, загадки : Для дошкільного та молодшого шкільного віку / [упорядн. і передм. О.М. Нахлік; іл. І.І. Литвина]. – К.: Веселка, 1994. – 239 с.: іл..
6. Українська дитяча література. Хрестоматія: У 2 ч. / [упор., вступ. ст. та біогр. нариси: І.А. Луценко, А.М. Подолинний, Б.Й. Чайковський]. – К.: Вища школа, 1992. – Ч. 1. – 382 с.
7. Фляк М. Моральнісне підґрунтя галицької педагогіки 30-х років ХХ ст. / М. Фляк. – Дрогобич: ДПУ ім. І. Франка, 2006. – 180 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Василівна Ткаченко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Тел. 093-801-93-67

097-926-23-17

В статье охарактеризованы особенности формирования духовных ценностей у детей младшего школьного возраста на примере стихотворений Марийки Пидгирянки.

Ключевые слова: *духовные ценности, младшие школьники, воспитательные мотивы, патриотизм.*

In the article of skharakterizovano feature of forming of spiritual values for the children of midchildhood on the example of poems of Mariyki Pidgiryanki.

Key words: *spiritual values, junior schoolboys, educate reasons, patriotism.*